

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

“Національний кооперативний рух та
структурні зміни в економіці України
XXI століття”

**Збірник
наукових праць
учасників конференції**

КИЇВ
2001

Гетьман А.П.

член-кореспондент Академії правових наук України, доктор юридичних наук (м. Харків)

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ КООПЕРАЦІЇ

Розвиток ринкових відносин в Україні неможливий без кооперативного руху, без кооперації, тобто без організованої колективної (групової) діяльності.

Відповідно до Закону України від 10 квітня 1992 р. "Про споживчу кооперацію"¹ та Закону України від 17 липня 1997 р. "Про сільськогосподарську кооперацію"² кооперативи та їх об'єднання самостійно визначають основні напрями господарської діяльності, розробляють програми економічного і соціального розвитку, розглядають і затверджують їх на загальних зборах своїх членів, конференціях, з'їздах та радах. Зазначені суб'єкти мають повну господарську самостійність, покривають свої витрати за рахунок доходів від своєї господарської діяльності та забезпечують збереження кооперативної власності. Важливим є те, що виробнича кооперація здійснює діяльність по розробці товарів, продукції, надання платних послуг підприємствам, установам, організаціям і громадянам. Відповідні кооперативи створюються і діють для виробництва, заготівлі, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції, виробів науково-технічного призначення, виготовлення товарів народного споживання, збирання і переробки вторинної сировини і ділових відходів виробництва, ремонту і обслуговування техніки, житлового, комунально-побутового будівництва, роздрібно торгівлі і громадського харчування, побутового обслуговування, організації культурного дозвілля, медичної допомоги, надання правових, транспортно-експедиційних, науково-дослідних та інших послуг. Все це має дуже велике значення для стабільного функціонування економічних відносин в Україні.

Разом із тим виробнича кооперація все більше охоплює сфери екологічних відносин, пов'язаних із заготівлею деревини, другорядних лісових матеріалів, видобутку та переробки корисних копалин державного та місцевого значення, заготівлі, переробки та реалізації об'єктів рослинного і тваринного світу, рибальства, інших природних ресурсів. Вторгнення кооперативної діяльності у сферу використання природних ресурсів та охорону довкілля потребує узгодження законодавства, яке регулює кооперативні та екологічні відносини.

Як справедливо вважає В.І. Семчик, інститути кооперативного права розглядаються у взаємодії з нормами галузей цивільного, адміністративного, фінансового, господарського, трудового, міжнародного та інших галузей права. Таке поєднання норм кооперативного права з нормами суміжних галузей права спрямоване на забезпечення прав та інтересів кооперативів та їх членів, кооперативних об'єднань і створених ними підприємств і організацій, на підвищення ефективності кооперативного законодавства³. Важливого значення в цьому напрямі набуває екологічне законодавство України, норми якого спрямовані на упередження проявів екологічного ризику і небезпеки від стихійних явищ та негативного техногенного впливу з урахуванням економічних можливостей держави і використання різних форм інвестиційного забезпечення системи екологічної безпеки.

¹ Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – С. 414.

² Офіційний вісник України. – 1997. – № 33. – № 469/97-ВР. – С. 1.

³ Кооперативне право. Підруч. / За ред. члена-кореспондента НАН України В.І. Семчика. – К.: Ін Юре, 1998. – С. 5.

Урегульовані екологічним законодавством правові відносини мають певні особливості, а саме: складаються стосовно конкретних природних ресурсів; обумовлені багатогранністю цільового використання природних ресурсів для задоволення духовних, матеріальних, лікувальних, естетичних, рекреаційних, культурно-виховних потреб; базуються на різних формах власності на природні ресурси та природо-користування; мають чітку внутрішню диференціацію залежно від критерію поділу; виникають з приводу використання, відтворення природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища, як основного засобу господарювання, виробництва й умов життєдіяльності людини.

Необхідно відзначити, що з утворенням України як самостійної держави було істотно оновлено екологічне законодавство. Верховною Радою України та органами центральної виконавчої влади в межах компетенції проведена велика робота з розробки та прийняття нормативно-правових актів щодо регулювання екологічних суспільних відносин. Прийнятий в 1991 р. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” забезпечив основу для диференційованого регулювання окремих об’єктів природи прийнятими в його розвиток окремими кодексами та законами екологічної спрямованості. З 1992 р. було прийнято кодекси: Земельний (нова редакція 1992 р.), Лісовий (1994 р.), Кодекс про надра (1994 р.), Водний (1995 р.), а також Закони: “Про природно-заповідний фонд” (1992 р.), “Про охорону атмосферного повітря” (1992 р.), “Про тваринний світ” (1993 р.), “Про рослинний світ” (1999 р.). Було прийнято також законодавчі акти з низки спеціальних питань у сфері регулювання екологічних відносин. Це Закони “Про екологічну експертизу” (1995 р.), “Про виключну (морську) екологічну зону” (1995 р.) та деякі інші.

Разом із тим при здійсненні кодифікації екологічного законодавства бажано враховувати й питання уніфікації окремих близьких за своєю спрямованістю правових приписів. За думкою В.К. Попова, надмірна диференціація в процесі кодифікації законодавства має свої негативні моменти. Зокрема, припускаються дублювання однотипних правових приписів, неузгодженість окремих норм права, а іноді їх суперечливість, що ускладнює застосування таких норм⁴.

Сучасний період узгодження екологічного права з кооперативним правом повинен базуватися на таких принципах:

а) створення системи екологічного законодавства та формування ефективного механізму його реалізації як основи зазначеного напрямку. Відповідні нормативно-правові акти та механізми їх застосування повинні бути спрямовані на гармонійне поєднання економічних інтересів виробничої кооперації та екологічних інтересів суспільства при незмінному пріоритеті прав людини на безпечне довкілля, сприятливі умови життя, збереження стійкості екологічних систем;

б) введення в дію нового механізму регулювання природокористування на засадах поєднання адміністративних і економічних важелів, а саме: стягнення зборів із об’єктів, що здійснюють господарську діяльність у споживчій чи сільськогосподарській кооперації за забруднення навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів; запровадження системи екологічного аудиту та екологічного страхування виробничої кооперації, підвищення дієвості цивільно-правових (матеріальних) стягнень та адміністративних санкцій за порушення екологічного законодавства суб’єктами виробничої кооперації;

в) розробка нової концепції та схеми розвитку кооперативної діяльності в Україні в цілому та її окремих регіонах з урахуванням екологічних імперативів;

⁴ Див.: Попов В.К. Наукові основи екологічного законодавства України // Вісник АПРН України. – 1995. – № 4. – С. 36.

г) розробка найважливіших національних, регіональних та галузевих екологічних програм на основі всебічного комплексного аналізу та перспектив розвитку господарської діяльності у споживчій та сільськогосподарській кооперації;

г) забезпечення ефективного функціонування та вдосконалення системи державного і громадського контролю за дотриманням екологічного законодавства, охороною і раціональним використанням природних ресурсів в умовах реформування виробничої, споживчої та обслуговуючої кооперації;

д) запровадження пільгового оподаткування частини прибутку сільськогосподарських та споживчих кооперативів, спрямованого на реалізацію природоохоронних заходів, пільгового державного кредитування на розробку та впровадження екологічно безпечних і ресурсно-зберігаючих технологій, приладів для контролю за станом навколишнього середовища, будівництва природоохоронних об'єктів;

е) залучення на пільгових умовах іноземного капіталу для формування додаткових фінансових ресурсів на природоохоронні заходи кооперативних об'єднань і створених ними підприємств.

Суб'єкти споживчої та сільськогосподарської кооперації в багатьох випадках є одночасно і суб'єктами екологічних суспільних відносин. Це стосується надання їм у власність або користування природних ресурсів, скасування такого права, реалізація функцій управління охороною навколишнього природного середовища у сфері виробничої та споживчої кооперації, юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства у сфері кооперативної діяльності та багато інших.

Разом із тим важливого значення для кооперативної діяльності набуває реалізація екологічного законодавства у сфері права власності на природні ресурси.

Відповідно до ст. 13 Конституції України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу.

Право власності на природні ресурси набувається юридичними особами, в т. ч. і суб'єктами кооперації, виключно відповідно до Закону України "Про власність" та екологічне законодавство України.

Як відомо, не всі об'єкти природи можуть знаходитися у власності юридичних осіб. Так, відповідно до Водного та Лісового кодексів, Кодексу про надра, Закону "Про виключну (морську) економічну зону України", води і ліси, надра, виключна (морська) економічна зона України, континентальний шельф України є об'єктами права власності держави і надаються юридичним та фізичним особам лише на праві користування.

По-різному також в екологічному законодавстві вирішується і питання реалізації права власності на землю, тваринний та рослинний світ, території та об'єкти природно-заповідного фонду України.

Земельний кодекс України (в редакції 1992 р.) в якості юридичних осіб як суб'єктів права власності на землю передбачав колективні сільськогосподарські підприємства, сільськогосподарські кооперативи, садівницькі товариства, сільськогосподарські акціонерні товариства. Дещо пізніше цей склад було значно розширено Указами Президента України "Про приватизацію автозаправочних станцій, що реалізують пально-мастильні матеріали виключно населенню" від 29 грудня 1993 р., "Про приватизацію та оренду земельних ділянок несільськогосподарського призначення для здійснення підприємницької діяльності" від 12 липня 1995 р., "Про продаж земельної ділянки несільськогосподарського призначення" від 19 січня 1999 р., "Про заходи щодо розвитку та регулювання ринку земель населених пунктів, інших земель несільськогосподарського призначення" від 4 лютого 2000 р. та деякими іншими.

Відповідно до Закону України “Про тваринний світ” дикі тварини та інші об’єкти тваринного світу, вилучені зі стану природної волі або природного середовища (крім занесених до Червоної книги України), розведені (отримані) у неволі чи напіввільних умовах або набуті іншим дозволеним законодавством шляхом, можуть перебувати у колективній або приватній власності підприємств, установ, організацій та громадян.

Як уявляється, не всі юридичні та фізичні особи можуть володіти титулом власника об’єктів тваринного світу. Відповідно до зазначеного Закону підприємства, установи, організації та громадяни можуть добувати або придбавати диких тварин з метою утримання і розведення в неволі чи напіввільних умовах для одержання продуктів їхньої життєдіяльності, комерційних або інших цілей.

Продуктами життєдіяльності диких тварин є мед і воск диких бджіл, пух під час линяння гірських баранів тощо.

Комерційними цілями слід вважати використання диких тварин в циркових атракціонах, лікувально-оздоровчій, науково-дослідницькій, освітній та іншій діяльності.

Таким чином, суб’єктами права власності на об’єкти тваринного світу можуть бути лише ті споживчі або сільськогосподарські кооперативи, які спеціально створюються для виробництва, заготівлі, переробки і реалізації продуктів життєдіяльності диких тварин або їх використання в комерційних цілях для обслуговування населення.

Недостатньо урегульованим в екологічному законодавстві залишається питання щодо права власності суб’єктів кооперації на території та об’єкти природно-заповідного фонду.

Відповідно до Закону України “Про природно-заповідний фонд” окремі території та об’єкти цього фонду – регіональні ландшафтні парки, заказники, пам’ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам’ятки садово-паркового мистецтва – можуть перебувати як у власності народу України, так і в інших формах власності, передбачених чинним законодавством України.

Таким чином, суб’єкти споживчої та сільськогосподарської кооперації можуть реалізувати суб’єктивне право власності лише на окремі, зазначені у законі території та об’єкти природно-заповідного фонду. Виникнення такого права відбуваються в разі об’явлення відповідного природного комплексу об’єктом природно-заповідного фонду. Як передбачено в названому Законі, організація регіональних ландшафтних парків, заказників, пам’яток природи, заповідних урочищ, парків-пам’яток садово-паркового мистецтва здійснюються без вилучення земельних ділянок та інших природних ресурсів у їх власників. У свою чергу останні беруть на себе зобов’язання щодо забезпечення режиму охорони і захисту організованих чи об’явлених територій та об’єктів природно-заповідного фонду. Саме таким чином суб’єкти споживчої та сільськогосподарської кооперації можуть набувати право власності на об’єкти природно-заповідного фонду.

Разом із тим як прогалину екологічного законодавства слід вважати те, що в ньому відсутнє вирішення питання про засвідчення права власності юридичних осіб на території та об’єкти природно-заповідного фонду.

У зв’язку із наведеним було б доцільно, щоб власники земельних та інших природних ресурсів, які беруть на себе зобов’язання щодо забезпечення охорони оголошених територій та об’єктів природно-заповідного фонду, отримували документ, що засвідчує їх суб’єктивне право власності на відповідний об’єкт.

Неурегульованим в Законі України “Про рослинний світ” залишається питання про власність юридичних осіб на об’єкти рослинного світу. Перш за все слід відзначити, що ліси як частина рослинного світу відповідно до ст. 6 Лісового кодексу України належать виключно державі, а тому суб’єктам кооперації можуть надаватися лише у користування. Необхідно також відзначити і те, що в зазначеному Законі використовується лише таке словосполучення, як “користувачі природних рослинних ресурсів”. Тому опосередковано можливо прийти до висновку про те, що рослинний світ не належить на праві власності юридичним особам, в т. ч. і суб’єктам споживчої та сільськогосподарської кооперації.

На жаль, екологічне законодавство не забезпечує регулювання багатьох питань, пов’язаних із забезпеченням раціонального використання та відтворення природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища. Разом із тим розв’язання цих питань тісно пов’язано із вдосконаленням правового регулювання ринкових відносин в Україні, в т. ч. і такої їх складової частини, як кооперативні відносини.

Взаємна узгодженість в регулюванні зазначених різновидів суспільних відносин (екологічних та кооперативних) дозволить підвищити ефективність нормотворчої та правозастосовуючої діяльності в цій сфері, стабілізувати її принципи та уніфікувати системи екологічного і кооперативного законодавства.

Анотація. Розглядаються проблеми реалізації екологічного законодавства у сфері кооперації. Виробнича кооперація все більше охоплює сферу екологічних відносин, пов’язаних із заготівлею деревини другорядних лісових матеріалів, видобутку та переробки корисних копалин державного об’єктів рослинного та тваринного світу, рибальства, інших природних ресурсів.

Відзначено, що з утворенням України як самостійної держави було істотно оновлено екологічне законодавство. Верховною Радою України та органами центральної виконавчої влади в межах компетенції проведена велика робота з прийняття нормативно-правових актів щодо регулювання екологічних суспільних відносин.

Важливого значення для кооперативної діяльності набуває реалізація екологічного законодавства у сфері права власності на природні ресурси.

Шульга М.В.

доктор юридических наук, доцент
кафедры экономического права
Национальной юридической академии
Украины им. Я. Мудрого (г. Харьков)

ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ В СФЕРЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ КООПЕРАЦИИ

В условиях осуществления аграрной реформы земельно-правовые вопросы приобретают теоретический интерес и практическую значимость. Известно, что в процессе реформирования аграрного сектора на смену негосударственным сельскохозяйственным предприятиям (бывшим коллективным сельскохозяйственным предприятиям) приходят новые рыночно ориентированные структуры. Такие юридические лица, как правило, образованы на базе частной собственности на землю и на имущество. В их числе частные сельскохозяйственные предприятия, хозяйственные общества, крестьянские (фермерские) хозяйства и некоторые другие. Самостоятельное место среди этих субъектов занимают сельскохозяйственные кооперативы, правовые, организационные, экономические и социальные условия деятельности которых в сельском хозяйстве определены специальным Законом Украины “О сельскохозяйственной кооперации”. Данный Закон составляет правовую основу функционирования сельскохозяйственной кооперации как системы сельскохозяйственных кооперативов и